

Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda "Gam"*

"Gam" in Fuzûlî's Leyla And Mecnun

Rabia Derya ÖZKARA**

Özet

Bu makale Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda Dil ve Üslup adlı doktora tezine dayalı olarak yazılmıştır. Leyla ve Mecnun mesnevisindeki kelime sayımına göre "gam" kelimesinin en çok kullanılan isim olduğu belirlenmiştir. Bu sayı anlam yakınlığı olan ve benzer duyguları ifade eden "gussa, melal, elem, derd, keder, belâ, ıstırap" gibi kelimelerin eklenmesi ile daha da artmaktadır. Fuzûlî'nin bu hikâyede anlattığı "gam" aşkın sonucudur çünkü aşka gam eşlik eder. Hikâyenin kahramanları Leyla ve Mecnun âşık oldukları için bir yandan coşarken bir yandan da sıkıntıya, gama düşerler. Öyle ki eserde kimi yerlerde "gam, bela, dert" kelimesi "aşk" kelimesi anlamında kullanılır. Bu çalışma şairin sık kullandığı "gam" kelimesi ile şairin felsefesi, kişiliği, psikolojisi, üslubu arasındaki ilgiyi göstermeyi amaçlamış ve Leyla ve Mecnun'da en çok tekrar eden gam kelimesi ve bu bağlamdaki kelimelerin ne kadar, nasıl, niçin kullanıldığı inceleyerek ünlü divan şairi Fuzûlî'nin gam duygusunu anlatma isteğinin altı çizilmiştir. Fuzûlî'nin diğer eserleri de kelime sıklık yöntemi ile taranarak "gam" kelimesini ne kadar, ne maksatla, nasıl kullandığı incelenerek şairin felsefesini, kişiliğini, üslubunu daha iyi anlamak mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Leyla ve Mecnun, gam, kelime sıklığı.

* Bu makale Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda Dil ve Üslup adlı doktora tezine dayalı olarak yazılmıştır ve 20.10.2021 - 22.10.2021 tarihlerinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Ortadoğu ve Avrasya Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Ulusal Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu'nda (UDEAS) sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. (MEB) Rabia Derya ÖZKARA deryatuyan@yahoo.com 0000-0003-2739-3433

Abstract

This article was written based on Fuzûlî's doctoral thesis entitled Language and Style in Leyla and Mecnun. According to the word count in the mesnevi of Leyla and Mecnun, the word "gam" was determined to be the most used name. This number increases even more with the addition of words such as "gussa, melal, elem, dert, ked-er, bela, ıstırap (sadness, trouble, suffering)", which are close to meaning and express similar emotions. The "gam"(grief) that Fuzûlî tells in this story is the result of love because love is accompanied by gam (grief). The heroes of the story, Leyla and Mecnun, get enthusiastic because they are in love and fall into trouble. So that in some places in the work, the word "gam (grief, trouble, evil)" is used in the meaning of the word "love". This study aimed to show the interest between the poet's philosophy, personality, psychology and style with the word "gam"(grief), which is frequently used by the poet, and by examining the word "gam", which is the most repeated word in Leyla and Mecnun, and how much, how and why the words in this context are used by the desire of the famous divan poet Fuzûlî to explain the feeling of gam (grief) was underlined. It seems possible to better understand the philosophy, personality and style of the poet by examining how much, for what purpose and how he used the word "GAM"(grief) by scanning other works of Fuzûlî with the method of word frequency.

Keywords: Fuzûlî, Leyla and Mecnun, gam, word frequency.

Giriş

Leyla ve Mecnun¹ hikâyesinin kökleri Arap edebiyatına dayanmakla birlikte Fars edebiyatında 12. yüzyıl şairi Nizâmî'nin elinde bir mesnevi hâline gelmiştir. Nizâmî; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Fuzûlî gibi pek çok şair ve yazara eserleriyle, üslubuyla örnek ve ilham kaynağı olmuş çok yetenekli bir şahsiyettir (Kantar, Nizâmî-i Gencevî, 2022). Onun eserlerinden ilham alan ve onu bir üstat olarak anan Fuzûlî de Nizâmî'nin Farsça Leyla ve Mecnun mesnevisini yeniden yorumlamış ve Türkçeye ölümsüz bir eser kazandırmıştır.

Romantik ilişki bağlamında *Kerem ile Ash*, *Ferhat ile Şirin*, *Yusuf ile Züleyha*, *Romeo ve Juliet*, *Leyla ve Mecnun* vb. hikâyelerden günümüzde yazılan roman ve senaryoların çoğunda "aşk ve gam" ikilisi şair ve yazarlar tarafından ele alınmıştır. Çünkü insan sevmek ve sevilmek isteyen içinde çeşitli sevgiler taşıyan bir varlıktır. Karşı cins duyulan romantik duygular; Tanrı'ya duyulan mistik bağlanışlar; mala, mülke, makama duyulan daha maddi sevgilerden, doğaya, hayvanlara çeşitli sanatlara kadar insan sayısınca onlarca çeşit sevgi, hayranlık ve duygusal bağlanıştan bahsetmek mümkündür. Sevgi ve aşk insanı harekete geçiren değerli bir duygu olmasına karşın sevgiye, aşka gamın eşlik etmesi ve sevginin, sevgilinin gamın kaynağı olması bir trajedidir.

Divan edebiyatında da şiir genellikle âşık, maşuk ve aşk kavramları etrafında döner. Âşık sürekli, bir türlü ulaşamadığı sevgilisine hasretle seslenir. Sevgiliye kavuş-

1 Eski Türkçe metinlerde eserin adı "Leyla vü Mecnun" olarak geçmekle birlikte günümüzde "vü" bağlacı kullanılmadığından ve çalışmamıza esas aldığımız M. N. Doğan'ın çevirisinde başlığın "Leyla ve Mecnun" şeklinde geçmesinden ötürü bu çalışmada "ve" bağlacı kullanım şekli tercih edilmiştir.

mak ise kolay değildir çünkü sevgiliye giden yolda pek çok engel vardır. Aşk yolunda yürümeye karar veren perişan âşık da sürekli olarak, yılmadan ve azimli bir şekilde aşkını ispatlamaya çalışır. İşte bu, aşkını kanıtlama, kâmil bir âşık olma süreci aşkın gönülde uyandırdığı neşe ve heyecanın dışında mutluluktan uzak, hüznü, gamlı bir süreçtir. Leyla ve Mecnun mesnevisinde de birbirini seven iki insan vardır. Bu iki âşığın aşkına da gam eşlik etmiştir. Öyle ki eserde gam kelimesi aşk kelimesinden daha çok tekrar edilmiştir.

1.1. Leyla ve Mecnun'da Gam

Tasa, kaygı, üzüntü, keder, acı, iç darlığı anlamlarını taşıyan ve Arapça bir kelime olan gam (ğamm) (Kantar, 1998: 442; Kubbealtı Lugati, 2022; Türk Dil Kurumu, 2022) eski edebiyatta aşk gibi sıkça kullanılan bir kavramdır. "Gam" kelimesi eski edebiyatın temel tiplerinden biri olan âşığın genel ruh hâlini verir. Âşık, sevgilinin aşkı ile bir yandan mutlu ve coşkulu iken bir yandan da bir türlü kavuşamadığı sevgiliyi düşündükçe ayrılık acısı ile gamlıdır. Bu gam hem mecazî aşk ile hem de ilâhî aşk ile yananların değişmeyen hâlidir. Çünkü eski edebiyatta sevgililerin vuslatı hep bir hayaldir ve hiçbir zaman gerçekleşmez. Aşka kıskançlık, rekabet, ihanet, ayrılık, gözyaşı, özlem, vuslat arzusu gibi pek çok duygu ve durum eşlik eder. Bunlar aşkın gücünü ortaya koyan, aşkı sınavan unsurlardır. Âşık bu tür hâllerden, imtihanlardan geçerek aşkının derecesini ve gerçekliğini ispat eder. Bu imtihan süreci ve geçilen basamaklar ise âşık için zorlu ve gamlıdır.

Leyla ve Mecnun mesnevisi çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olarak aşkı ve aşka eşlik eden gamı işlemiştir. "Gam" kelimesi bu mesnevide 204 kere tekrar ile en çok kullanılan isimdir. Ancak gam kelimesinin ilk sırada yer alması şaşırtıcı değildir. Çünkü eser neşe ve mutluluktan uzak ve birbirlerine bir türlü kavuşamayan iki sevgilinin hüznü aşk hikâyesini anlatmaktadır. Leyla ve Mecnun mesnevisinde "gam" kelimesi bu kökten türemiş kelimelerin yanında, gam kelimesi ile eş ve yakın anlamlı diğer kelimelerle desteklenmiştir. Gam kelimesinin kullanımını "gam-güsâr, gam-efzây, gam-nâk, gam-hâne, gam-hâr, gamlu, gam-hârlıg" şeklinde çeşitli yapım eklerinin kullanımını ile 225'e ulaşmaktadır. Ayrıca yine üzüntü ifade eden, aşk ıstırabını anlatan gam kelimesine kavramsal ve anlamsal yakınlığı olan derd (Peh. Acı, ağrı, sancı, üzüntü, hastalık, eziyet, sorun, kaygı, sıkıntı, problem) (Kantar, 1998: 281) kelimesi 140, belâ (Ar. musibet, deneme, talihsizlik, zulüm, imtihan, sıkıntı) (Kantar, 1998:110) 91, gussa (Ar. gam, üzüntü, keder, tasa) (Kantar, 1998:440) 9, keder (Ar. bulanıklık; gam, tasa, kaygı, üzüntü, gönül üzüntüsü, iç darlığı) (Kantar, 1998:490) 1, melâl (Ar. üzüntü, keder, sıkıntı, hüznü, solgunluk, usanma, bıkkınlık, usanç) (Kantar,1998:613) 14, ızdırıp (Ar. Perişan olmak, titremek, üzüntü, sıkıntı, keder) (Kantar,1998:60) 12, elem (Ar. acı, ızdırıp; sancı, ağrı, sızı) (Kantar,1998:69) 12, endûh (Peh. Sıkıntı, üzüntü, keder, gam, tasa) (Kantar,1998:75) 7 kez olmak üzere eserde kullanılmıştır. Toplamda gam bağlamında, üzüntü ifade eden kelimelerin 511 kere tekrar edildiği ve eserin aşka eşlik eden gam, üzüntü duygusu çerçevesinde karamsar bir duygusal akışı işlediği görülmektedir.

Şair hüznü ifade eden ve anlamca birbirine yakın olan ancak ses ve kullanım alışkanlıkları olarak her zaman birebir eşleşmeyen “gam, derd, keder, bela, elem, melâl, endûh, gussa” kelimelerini kimi zaman vezin ve etki yönünden kimi zaman da tekrara düşmemek için hikâye içerisinde yer yer kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte ise şairin “gam” kelimesini “dert” kelimesinden daha güçlü ve etkili gördüğü “gam” kelimesini denize; “dert” kelimesini ise sele benzetmesinden anlaşılmaktadır:

Mecnûna mukâbil oldu Leylî

Bahr-ı gama yetdi derd seyli² b. 826

Fuzûlî; kendi ruh hâlini anlatırken “gam” kelimesine kalabalıklardan uzak, yalnız, soyutlanmış olmayı da ekleyerek hüznü yalnızlığı eklemeyi de ihmal etmez:

Gam merhalesinde kalmışam ferd

Ne yâr u ne hem-nişîn ne hem-derd b. 280

Beyitte geçen “gam merhalesi” tamlaması da ağlamanın yerleşik, döngüsel bir duygu ve gamın bir bölgeye, bir menzile, mertebeye ait olduğunu anlatmaktadır. Bir diğer beyitte ise gam üstüne gamın gelmesi ibaresi ile ağlamanın devam ettiğini, çokluğunu, sıkıntılarının üst üste gelişini ifade etmektedir:

Gerçi bilürem bu bir sitemdür

Teklifi munun gam üzre gamdur b. 435

Şair ağlama ve gamın devamlılığını aşağıdaki beyitte kullandığı “gam silsilesi” tamlaması ile verir ve ağlama seslerinin bir zincirin halkaları gibi birbirini takip ettiğini çağırıştırır:

Sâkî meded et ki derd-mendem

Gam silsilesine pây-bendem b.301

Âşık gam merhalesinde/aşamasında durmadan ağlar. Biyolojik olarak ağlama esnasında ise insan boğazdan gelen titreşimlerle bir enstrüman gibi ses çıkarır. Bu ağlama sesinin durması, boğazdaki hırıltı ve tıkanmanın gitmesi için genellikle ağlayan insana ağlamanın durması için içecek sunulur. Bu içilen şeyin somut, fiziksel etkisidir. Çünkü kişi aynı anda hem bir şey içip hem de ağlayamaz. Âşıklar da gamını gidermek için mey ister, mey tasavvufi boyutta karşılığı ise aşktır. Mey, maddi olarak âşığın ağlamasını sonlandırmasının yanında sarhoş edici bir içki olması nedeniyle gamını unutmasını kısa bir süre de olsa mümkün kılmaktadır. Bundan dolayı divan edebiyatı geleneğinde geçici bir yöntem de olsa günleri gamla geçen, yasa batmış, gönlü yanık âşık, gamdan kurtulmak, ağlamamak için sakiye döner, ona seslenir ve ondan yardım ister. Hem ona içini döker hem de ağzına kadar dolu ardı kesilmeyen kadehlerle ondan şarap yani aşk vermesini talep eder. Böylece gamlı âşık içkinin hem somut içme, yudumlama etkisiyle hem de içkinin verdiği sarhoşlukla aklının başından gitmesiyle, tasavvufi anlamda da aşktan sarhoş olarak gamlarını unutmak ister:

² Leyla ve Mecnun mesnevisinde geçen bu beyitler Doğan 2010’dan alınmıştır.

Gam def'ine câm-ı mey devâdur

Tedbîr-i gam eylemek revâdur

b.302

Tuğyân-ı gama müfiddir zevrak-ı mey

(Fuzûlî, 2000, s. 317)

Fuzûlî, bir yazar olarak Leyla ve Mecnun mesnevisini bir "gam nüshası" olarak adlandırır ve hikâyenin ana karakterleri olan Leyla ve Mecnun'a gam şarabının kadehinden içirir:

Gam nüshasın eyleyende tahrîr

Vermişler ana bu nev teşhir

b.2926

Bir başka beyitte şair eserini içi haykırış, inleyiş ve ah dolu, mutluluk ve ferahlıktan uzak bir "musibet ve bela meclisi" olarak tanımlar:

Bir bezm-i musibet ü belâdur

Kim evveli gam sonı fenâdur

b.425

Aşağıdaki beyitte ise eserini betimlemek için "dert" kelimesini tercih eder ve bu hikâyeyi mahzenleri dert cevherleri ile doldurulmuş bir hazineye benzetir:

Mahzenleri genc-i gevher-i derd

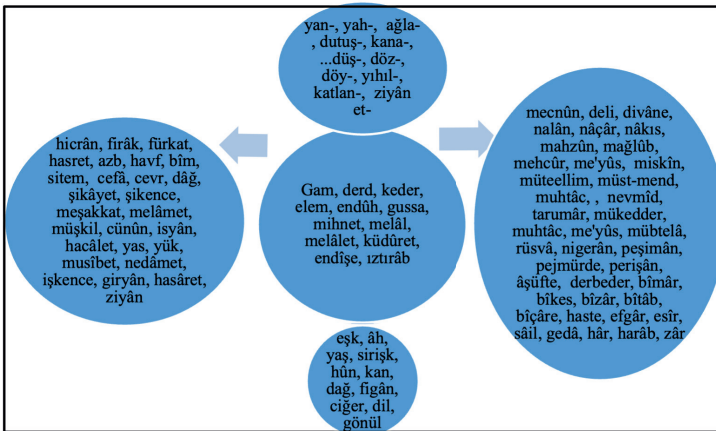
Revzenleri menfez-i dem-i serd

b.3082

Eserde yoğun bir hüznün hâkimidir ve şairin eserde hâkim olan bu hüznü hangi kelimelerle, ne amaçla, ne sıklıkla ve nasıl ifade ettiği ise onun üslubunu, felsefesini, kişiliğini tanımaya yardımcı olmaktadır. Şairin gama odaklanması, gamlı olayları anlatması onun dünyasının, mizacının bu duygu etrafında yoğunlaştığının, fikirlerinin bu duygudan beslendiğinin işaretidir.

Leyla ve Mecnun mesnevisinde yoğun olarak kullanılan yalnız, sıkıntılı bir ruh hâli içinde oluşu, bir mücadeleyi ifade eden ve "gam" kelimesi ile daha geniş çerçevede anlamsal olarak yakınlığı olan diğer kelimeler aşağıdaki şemada verilmektedir:

Şekil 1. Gam, dert vb. Kelimelerle Kavramsal Yakınlığı Olan Kelimeler

Fuzûlî; gamın, derdin, belanın çokluğunu anlatmak için pek çok kez “gam, derd, belâ, mihnet” gibi kelimeleri bir üslup özelliği olarak bağlama grubu oluşturarak “endûh ü belâ vü gam b.804, belâ vü derdi b.1418, mahz-ı derd ü gamdur b.1861, gam ü melâlüm b.2011, derd ü elem b.2155, gam u mihnet ü belâya sal- b. 2200, gam ü derd ü belâ hakı b.2328, belâ vü derde dem-sâz b.2418, derd ü gam-ı hasret-i nihânî b.2438, gam u derde yoh nihâye b.2496, Mecrûh-ı gam u belâ b.2678, şâhenşeh-i mülk-i mihnet ü derd b.2787, bîm-i gam ü derd ü gussadan dūr b.3022” vb. şekillerde art arda sıralamıştır:³

Her kimde ki vardur istitâat

Derd ü gam ü mihnete kanâat b.440

Görüldüğü üzere dert, gam vb. kelimelerin art arda tek beyitte sıralanması duyguların aktarımına yoğunluk katmış ve sıkıntının, üzüntünün büyüklüğünü ifade etmeye yardım etmiştir. Fuzûlî'nin bu kelimeleri arka arkaya sıralaması gam odaklı oluşunun yanında onun üslup olarak pekiştirmeyi, mübalağayı sevdiğine de işaret etmektedir.

Gam kelimesinin aldığı yapım ekleri ile “gamlu, gam-nâk, gam-hâr, gam-güsâr, gam-efzây” şeklinde kullanımının yanında çeşitli şekillerde tamlama içerisinde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu tamlamalar gamı; duygu olarak hücum edici, yakıcı, ıztırap verici “hücûm-ı gam, sûz-ı gam-ı aşk, ıztırâb-ı gam” olarak tanımlarken gamın çeşitlerini gizli, açık gam; aşk, hasret yüzünden çekilen gam “gam-ı pinhân, gam-ı nihânî, gam-ı bedihî, gam-ı firâk, gam-ı hasret-i nihânî, gam-ı aşk” gibi sınıflandırmıştır.

“Gam” kelimesi ile kurulan diğer tamlamalarda gamın sevgiliden kaynaklandığı, âşığı esir veya şehit ettiği ve gamın gönül, ev, köşe gibi bir mekânla eşleştirildiği görülmektedir: “esir-i gam, gam-ı dil, şehid-i gam, şikeste-i gam, gam-ı cihân, gam evi, gam eli, gam-ı yâr, gam-ı nigâr, şerh-i gam, tafsil-i gam, künc-i gam-hâne, gam-ı eyyâm, gam merhalesi, nihâyet-i gam, tarz-ı gam, gam-ı hicran, hûn-âb-ı gam, arz-ı gam, bîm-i gam, kûh-ı gam, câm-ı mey-i gam, âvâre-i vâdî-i gam...”

Gam kelimesi ile kurulan birleşik fiillere bakıldığında gamın artan azalan, içine düşülen veya içinden kurtulunan, sabredilen bir duygu olduğu görülmektedir. Gam kelimesi ile kurulan birleşik fiillere “gam çek-, gam ü belâya sabr eyle-, gam ü belâdan kurtul-, gamı art-, gamı eksil-, gam yet-, gam gizle-, şikence-i gam çek-, gam ye-, gam-hâr ol-, def'-i gam kıl-, gama giriftâr ol-, gam dâmına pây-best ol-, dâm-ı gam ü mihnetünden âzâd ol-, gamdan âzâd ol-, gam-ı hırs ile mükedder ol-, tedbîr-i gam eyle-, terâne-i gam düz-” vb. birlikler örnek verilebilir.

Leyla ve Mecnun mesnevisinde “gam” kelimesi ile anlamsal yakınlığı olan “derd, belâ ve gözyaşı” kavramlarının kullanımı da hüznün temasını desteklemektedir. Fuzûlî, bu mesnevîde “derd” kelimesini 140 kere kullanmış ve hüznün duygusunu bu kelime

3 “...sıkıntı ve musibetler birer ukubettir, cezadır. Sabrın bulunduğu yerde ise sıkıntı ve musibet bir nimettir. Mümin, belaya dâcâr olduğu zamanlar sabrederse Allah'ın yakınlığı ve ona olan münacatları ile şereflenir, nimetlenir. Bu nimet ve şeref mevkiinden ayrılmak istemez.” (Geylanî, 1985, s. 492). Leyla ve Mecnun bu düşüncelere paralel olarak gamlara, belalara dualar eşliğinde sabrederek Allah'a yakınlığı elde etmişlerdir.

ile beslemiş, kuvvetlendirmiştir. "Derd" kelimesinin "derd-mend (dertli), hem-derd, derd-perverd, derd-nâk" gibi çeşitli eklerle kullanımı ile bu sayı 150'ye ulaşmaktadır. Eser içerisinde dert kelimesi ile kurulan "serv-i riyâz-ı mihnet ü derd (dert ve mihnet bahçesinin servi)", "Kays-i derd-perverd (dertli Kays)", "Şâhenşeh-i mülk-i mihnet ü derd", "Mecnûn-ı derd-perverd", "derd-mend-i firkat", "derd-i dil", "derd-i aşk", "derd-i hecr", "derd-i hicrân", "devâ-yı derd", "gûşe-i derd", "derd ü belâ", "derd ü gam", "derd ü elem" vb. kelime birlikleri de bu kullanım yoğunluğuna örnek verilebilir:

Aşk ve ayrılık acısı âşığın yüreğinde taşıdığı en büyük dertlerdir. Nerede sevgi, aşk varsa orada dert, gam ve bela vardır. Fuzûlî'ye göre aşk devası olmayan ezeli ve ebedi bir derttir:

Derd-i ezeli devâ bulur mı

Mihr-i ebedî fenâ bulur mı b.1001

Sal gönlüme derd-i aşktan gam

Her lahza vü her zamân ü her dem b.1114

"Derd" kelimesinin kullanıldığı birliklere "dâğ-ı derd sûzı kal- (dert yaralarının yakıcılığı kal-), derdini devâya yetür-, derd-nâki ol-, ten mülkine derd tohmı ek-, diyâr-ı derde seferi düş-, derdini sahla-, derd ile terâne-i gam düz-, derde özin giriftâr eyle-, derd-i dilden âgâh [ol-], derd-i dil çek-, derdü söze gel- (derdini anlat-), derd-i düst, derd ü sûzı" çeşitli yapılar örnek verilebilir.

Mey sâfi olara oldı rûzî

Kaldı mana dâğ-ı derd sûzı b.330

Bir gün anı gezdürürdi dâye

Derdini yetürmeğe devâya b.534

Eserde "derd" kelimesinin zıddı olan "dermân" kelimesi sadece 15 kez geçer. Genel olarak derman kelimesi "dermânı olmamak, dermânı yok" şeklinde olumsuz kullanılmakta olup dermânın yokluğunu ifade etmektedir. Aşkta dermânın olmadığı "dermân" kelimesinin kullanıldığı "derdi dermâna yetme-, tedbîr-i dermân, dermân iste-, dermân yoh derde giriftâr [ol-], min derdüm [vardır] yohdur hiç dermânı, bir derde [düştü] kim yohdur ana dermân, min derd-i dilüm [var] bir derde dermân etmedi, derd-mend-i firkatem dermân-ı didâr isterem, kâbil-i derman değil" kelime birliklerinden anlaşılmaktadır:

Gam-ı aşk içre min dermân yoh derde giriftârem

Bu yetmez mi ki bir derd arturursen derdüme sen hem b.2003

Yârdan min derd-i dil çekdüm bu hem bir derd kim

Bildi min derd-i dilüm bir derde dermân etmedi b.2610

Derd yohdur kimsede yohsa tabîb-i feyz-i aşk

Kimde gördi derd kim ol derde dermân etmedi b.2641

“Belâ” kelimesi Leyla ve Mecnun mesnevisinde kimi yerlerde aşk kimi yerlerde sıkıntı, keder anlamında 91 kez kullanılmıştır.⁴ Divan şiirinin beslendiği tasavvuf kültürüne göre en büyük bela aşktır, “belâ” insanın yolunu aydınlatan bir ışık olup uyanışa vesiledir. Fuzûlî’nin “belâ” kelimesini tasavvuf anlayışına uygun olarak aşk karşılığında kullandığı beytlere aşağıdaki beyitler örnek verilebilir. Şair bu beyitlerde aşk ve bela kelimelerini bir arada kullanır. Bela, dert derken şair aşkı kasteder:

Men bilmez idüm belâ imiş aşk

Bir derdlü mâcerâ imiş aşk b.1375

Şair aşağıdaki beyitlerde “ne beladır” diye sorarak “elest bezmi”ni hatırlatmanın yanında sıkıntının çokluğunu verir. “Bela kolumu kanadımı kırdı” derken “belâ” kelimesini “aşk” anlamında kullanır. Şair mecaz-ı mürsel sanatı yaparak aşkın sonucu olan gamı aşk kelimesi yerine kullanır:

Aşk dâmına giriftâr olalı zâr olubem

Ne belâdur ki ana beyle giriftâr olubem b.1398

Bilmem bu kafesde n’ola hâlüm

Sındurdı belâ per ile bâlüm b.1989

Düşvâr belâmı sehl sanman

Siz dahi menüm oduma yanman b.870

Örneğin “gam” kelimesi aşağıdaki beyitte “belâ” kelimesi ile aynı anlamda kullanılmıştır:

Gam düşmen-i cân-ı mübtelâdur

Def’ eyleye gör ki bir belâdur b.1023

4 “Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre belâ âriflerin yolunu aydınlatan bir meşaledir; müridler için uyanış, gafiller için helâk olma sebebidir. İlahî aşk ve muhabbeti esas alan mutasavvıflar en büyük dert ve belâ olarak aşkı görürler. Fakat aşk mâşuku için her türlü acıya ve sıkıntıya severek katlanır, hatta bundan mânevî bir haz duyar.” <https://islamansiklopedisi.org.tr/bela>

“Belâ kelimesi Kur’an-ı Kerim’de “eskimek; denemek, sınamak; gam, musibet, darlık ve sıkıntı” mânalarında kullanılmıştır. Firavun’un İsrâiloğulları’na yaptığı korkunç işkenceler “büyük belâ” (belâün azim, el-Bakara 2/49; el-A’râf 7/141; İbrâhîm 14/6) ve “açık belâ” (belâün mübin, ed-Duhân 44/33) diye vasıflandırılmıştır. Hz. İbrâhîm’in oğlu İsmâil’i kurban etmeye teşebbüsüne de “açık belâ” (deneme) denilmiştir (es-Sâffât 37/106). Allah’ın kendisini denediği kulun bu denemeden başarı ve yüz akı ile çıkması da “güzel belâ” (belâün hasen) olarak tarif edilmiştir. Bu mânada Bedir Gazvesi ve sonucunda kazanılan zafer, “güzel bir belâ” yani başarıyla verilmiş bir imtihan olarak nitelendirilmiştir (bk. el-Enfâl 8/17).” <https://islamansiklopedisi.org.tr/bela>

Aşk beladır, âşık da bela çekendir. Mecnun için kullanılan "belâ-keş, belâ-cû" ifadelerindeki belâ hem sıkıntı hem de aşk anlamında olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Mecnun'un hem sıkıntı çektiği, aşk ateşiyle yandığı hem de bela/aşk aradığı "belâ-keş, belâ-cû" ifadelerindeki "bela" kelimesi "aşk" anlamında kullanılarak anlatılmıştır:

Mecnûna dedi ki ey belâ-keş

Hâcet biter olmagıl müşevveş b.1068

Aşk; belalı, sıkıntılı bir yoldur ve aşka düşen maddi ve manevi belaya, gama, sıkıntıya düşer. Aşağıdaki beyitlerde kullanılan "bela yolu" ifadesini "aşk yolu" olarak düşünmek mümkündür:

Derdün ki belâ yolında merdem

Aşk içre sana şerîk-i derdem b.1376

Mecnûnumı sanma kimseden kem

Bir merd-i reh-i belâdur ol hem b.1742

Mecnun belaya sabreder. Çünkü bela aşktır ve sevgiye hep bela eşlik eder⁵:

Kim bu mütehammil-i belâdan

Ser-geşte vü zâr ü mübtelâdan b.1860

Leylî ki meni belâya saldı

Bir görmek ile karârüm aldı b.2307

Âşık özel bir insandır, o aşkı yani belayı arar. Çünkü aşk insanın, aklını ve gözünü kör eder. Oysa aklıyla düşünen insanlar için belasını aramak anlaşılması zor bir hâldir:

Na'leyni biraıhdı ol belâ-cû

Kim âşıka pây-benddür bu b.864

Çün Ka'beye erdi ol nîkû-hûy

Mecnûna dedi ki ey belâ-cûy b.1095

Âşık, aşkın sıkıntılarına razıdır ne aşktan ne aşkın sıkıntılarından uzak düşmek istemez, hep aşkla yaşamak ister. Âşık olan ve âşık olmayanların dünya algıları, hayata bakışları farklıdır:

Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni

Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ meni b.1123

5 "Belâ velâya yani muhabbet, sadakat ve yakınlığa vekil edilmiştir. Sevgi, muhabbet, sadakat ve yakınlığın bulunduğu yerde mutlaka bela-musibet de bulunur. Tâ ki içinde gerçekten Allah sevgisi bulunmayan kişi, yalan yere Allah'ı sevdiğini iddia edemesin, münafıkça ve riyakârca Allah sevgisi gösterisinde bulunmasın..." (Geylanî, 1985: 208)

Az eyleme inâyetüni ehl-i derdden

Ya'ni ki çoh belâlara kıl mübtelâ meni b.1124

Oldukça men götürme belâdan irâdetüm

Men isterem belânı çü ister belâ meni b.1125

Temkînümi belâ-yı mahabbetde kılma süst

Tâ düst ta'n edüp demeye bi-vefâ meni b.1126

Gam, bela veya dertten âşık veya âşıklar mutludur. Çünkü aşk, bela bir olgunlaşma vesilesidir. Âşıklar belalara sabrederek olgunlaşır. Tekâmülüne vesile olduğu için de belâya şükrederler. Belayı da afiyeti de veren Allah'tır. Bundan dolayı âşıklar belaya sabreder. Hatta gamının artmasını isterken âşık aynı anda aşkının da artmasını dilemekte yine gam veya bela ararken de aşk aramaktadır:

Cândan çıharıp hevâ-yı aşkı

Terk eylemezem belâ-yı aşkı b.780

Belâ-yı aşk u derd-i düst terkin kılmazem zâhid

Ne muştâk-ı behiştüm sen kimi ne tâlib-i hürem b.894

Âşık belayı terk etmediği gibi gönlünü belaya mülk eyler, canını cefaya vakfeyleyler. Yani o bu işte gönüllüdür:

Mülk eyledi gönlümi belâyâ

Vakf eyledi cânımı cefâyâ b.999

Aklın karşısına koyulan “belâ” kelimesi aşk anlamında kullanılmıştır. Akıl meydanının düzlüklerinde ferah ferah yol alanlar, “bela, aşk zindanına düşen” âşıkların cünun yani delilik mülkünde gezinemezler:

Akl meydânını zindân-ı belâ bilmez henüz

Kim ki bir müddet cünûn mülkini seyrân etmedi b.2616

“Belâ” sıkıntı anlamında aşk kelimesi ile tamlama içinde kullanılmıştır. Âşık bela vadisinde dolanır, dünyanın sıkıntularına katlanır:

Ol hem men-i zâra mübtelâdur

Ser-geşte-i vâdî-i belâdur b.2877

Fuzûlî'nin “gam, derd, bela, elem, ızdırab” kelimelerini divanında da yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Şairin hem mesnevisinde hem de divanında hüznün bağlam- lı bu kelimeleri sık kullanması onun duygusal olarak hüzne yatkınlığını, gam seviciliğini, duygusal ve aşkla yaşayan bir insan olduğunu göstermektedir. Bir yazar olarak Fuzûlî, genellikle neşeli, eğlenceli mecralarda gezinmez.

Fuzûlî'nin gönül ve zihin dünyası ile şahsiyetini şekillendirdiği, aynı zamanda yazarın sözcüsü olan Mecnun, aşk ve dert mülkünün padişahı olarak aşk ve gam yarısında bir bela evci (zirvesi)dir. Dertlerle saflaşmış ve gökyüzünde parlayan bir aydır:

Ol kişver-i aşk pâdişâhı

Ol evc-i belâ vü derd mâhı

b. 2128

Eserde eşk 25, gözyaşı 5, yaş 3, sirişk 13 olmak üzere toplamda 46 kez geçmektedir. Şairin kullandığı "yaş, eşk, sirişk" kelimelerindeki su sesini anımsatan "ş" sesinin ortaklığı da dikkat çekmektedir. Gözyaşı gamın somutlaşmış, içten dışa taşmış hâlidir. "Eşk-i hasret" tamlamasında görüldüğü üzere gözyaşının dökülmesinin sebeplerinden biri ayrılık nedeniyle sevgiliye duyulan özlemdir. Âşık kanlı veya gül renkli olan hasret, ıstırap dolu gözyaşlarını sel gibi yağmur gibi akıtır:

Seylâb-ı sirişk edende cârî

Gel gör men-i zâr ü bî-karârı

b.1365

Bir ebr-i belâ idi güvâhı

Bârân sirişk ü berk âhı

b.902

Öyle ki elbiselerinin yerini kırmızı gözyaşları alır:

Terk etdi libâs-ı lâle-gûnı

Raht oldu tenine eşk-i hûnı

b.860

Âşığın gamının dışa yansımaları olan gözyaşı kararsızdır yani durmadan akar. "Sirişk ahıt-, yaş tök-, gözyaşı tök-, gözyaşın âb u dâne kıl-" eylemlerinde görüldüğü üzere gözyaşı aktığı yönün aşağı olması nedeniyle "dökmek ve akmak" eylemi ile kullanılmış, şeklinin küçüklüğü yönü ile taneye, kıymetli oluşu yönüyle de inciye benzetilmiştir. Gözyaşı ile kurulan tamlamaların çeşitliliği ve çokluğu da "eşk-i bî-karâr, sirişk-i memlû, hûn-âb-ı sirişk, eşk-i gül-gûn, sirişk-i gül-gûn, sirişk-i âl, eşk-i âl, dür-i sirişk, seylâb-ı sirişk, bârân-ı sirişk, eşk seyli, nem-i eşk, nem-i çeşm-i eşk-riz, gevher-i eşk, eşk-i hasret, hasret yaşları" örneklerinde olduğu gibi yine gamın çokluğuna işaret etmektedir.

Gam; âşığın yüzünde sarı bir renk, hasta ve zayıf bir beden olarak belirir. Çünkü gam bütün vücudu işgal ettikçe hastalıklar çoğalır. Beden zayıflar, günden güne erir. Beden sıhhatini kaybettikçe viraneye döner. Böylece aşk güneşi viraneye dönen bedeni daha çok aydınlatır.

Hâlâ ki esîr-i dâm-ı derdem

Mânend-i hazân zâif ü zerdem

b.1311

Nazm eyleyüben beyân-ı hâlün

Şerh-i ruh-i zerd ü eşk-i âlün

b.2374

Ne derd seni nizâr edüpdür

Âlüfte vü zerd ü zâr edüpdür

b.1247

Fuzûlî'ye göre insanı gama sürükleyen sebepler arasında ilk sırada aşk olmakla birlikte hırs, ayrılık, hasret gibi duygular da yer alır. Gam öyle bir duygudur ki insana hücum eder, bedenen insanı yıpratır, iki büklüm eder. Gam, gamlı olaylar öldürücü bir zehirdir ve hayat suyunun tatlılığını alır (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 321). Bu hikâyede Leyla ve Mecnun'un gönül dünyasını; aşka eşlik eden gam, dert, bela işgal etmiş ve onları hasret, mihnet, mahrumiyetle doldurup ferahlarını gidermiş ve vuslat ümitlerini yok etmiştir. Aynı zamanda bu gam onları günden güne yağurmuş ve tekâmüle, vahdete ulaştırmıştır.

1.2. Fuzûlî'nin Hayat Anlayışı ve Gam

Leyla ve Mecnun mesnevisinde “gam” kelimesinin kullanım sıklığındaki yüksekliği anlamak Fuzûlî'nin hayat felsefesini anlamakla mümkündür. Fuzûlî, insanın yaratılışını anlatırken insanın hammaddesi olan toprağın elem denizinden ve gam pınarından nem çeken bulutların mihnet yağmurları ile sulandığını ve onun sevinç denizinden sayılı damlaların düşmesiyle mayalandığını anlatır (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 20). Fuzûlî'nin bu sözlerinde insanın yazılımında, kaderinde gamın çok, mutluluğun ise az olduğu kanaati hâkimdir. Fuzûlî'ye göre “Musibetlerin meydana gelmesi felaketlerin ortaya çıkması dünya varlığı için lazım olan bir şeydir. Öyle ki dünyayı birleştiren zerrelere çoğu elem danecikleridir.” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 231-232). Yer ve gök birleştiğinde elem, şiddet, meşakkat, gam, enduh, derd, mihnet doğmuştur. Dünyada bunların dışında insana eşlik edecek başka bir şey yoktur.

Hâk ü eflâk mâder ü pederi

Cüft olanda meğer neticeleri

Elem ü şiddet ü meşakkat imiş

Gam u endûh u derd ü mihnet imiş

Ki cihân içre yok bulardan gayr

Hem-nişîni sülûk ü hemdemi seyr

(Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 149)

Şair bu bakış açısıyla dünyanın var oluş amacının gam üzerine inşa edildiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda şair yine bir kavramı başka kavramlarla açıklama yoluna gitmiş ve dünyayı “imtihan yeri, aldatıcı menzil (dil-firîb menzil), gam-ı müdâm, yedi başlı bir ejderha, mihnet sarayı, gam evi⁶, kasırgalı ve dalgalı bir deniz, bela ülkesi, yokluk çölü, hapishane, vefasız bir gelin, dikenli bir bahçe, virane, dâm (tuzak), cefacı dünya, nigâr-ı dil-rübâ” kavramları ile eşleştirmiştir. Buradan şairin dünyaya karşı olumsuz bir bakış sergilediği görülmektedir. Şairin bu bakışı “Dünyada rahat yoktur” hadisiyle ve “Her canlı, ölümü tadacaktır. Biz bir imtihan olarak sizi şer ile de hayır

6 Nizâmî de Leyla ve Mecnun mesnevisinde dünyayı gam evine teşbih eder (Nizâmî, 2001: 163).

ile de deniyoruz. Sonunda bize döndürüleceksiniz.” Enbiya/35 ayetiyle ve büyük mu-tasavvıf A. Geylanî'nin “Bu dünya hüznün yeridir” (Geylanî, 1985: 574) sözüyle uygun düşmektedir. Sonuç olarak Fuzûlî de tasavvufi felsefeye uygun olarak dünyaya itibar edilmemesi gerektiğini, dünyanın “ser-menzil-i imtihan” b.77 olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre dünya bir gam tuzağıdır; mihnet ve gamla doludur:

Bu âlem kim gönül kaydın çekersen mihnet ü gamdur

Fenâ ser-menzilin seyr eyle kim bir hoşça âlemdür b.2906

Derler ki bir hayâldir dünyâ

İtibâr edilmez bir rüyâ (Fuzûlî, 2016: 108)

Fuzûlî, diğer eserlerinde de dünya için benzer bir bakış açısı sergilemiştir. Dünya için “dükkân” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 462); “dikenli bir bahçe” (Fuzûlî, Hadîka-tü's-süedâ: 122); “vîrâne”, “büthâne”, “gaddâr”, “cihan Zâl”, “âyine-i aksdâr”, sûret-i âyine-i bî-itibâr” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 120) benzetmelerini kullanmıştır. Dünya için içinde farklı metaforları barındıran cümleler kurarak kendi dünya algısını anlatmıştır: “Dünya bir mihnet sarayı ve bela evidir” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 19), “Dün-ya fanilik / yokluk çölü, insan o çölde bir yolcudur.” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 80), “Dünya bela ülkesi insan o ülkede yolcu; dünya sıkıntı yurdu insanlar orada sakin” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 37), “Dünya kasırgalı ve dalgalı bir deniz ölüm o denizden kurtuluştur.” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 35), “Dünya hapisanedir ve insan bu hapis-haneden cennet bahçelerine yol olarak ölere kurtulur.” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 139), “Dünya vefasız bir gelindir vuslatının bedeli can akçesidir.” (Fuzûlî, Hadîkatü's Süeda: 149) Bu da şairin üslup ve zihniyet bakımından diğer eserlerinde de tutarlı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Fuzûlî'ye göre bu dünyadaki gamlardan temelli olarak kurtulmanın tek yolu hoşça bir âlem olan fena menziline (ölüme veya ölmeden önce ölmeye, kendini yok bilme-ye) gitmektir. “Gelen bu güzergâha gitmek gerek” (Fuzûlî, Hadîkatü's-süedâ: 123) di-yen Fuzûlî “Her nefis ölümü tadar.” (Enbiya/33) ayetinden feyz alıp ölüm düşüncesini unutmamış bunu eserlerinde de işlemiştir. Fuzûlî, kendi felsefesine uygun olarak Leyla ve Mecnun'a vuslatı yaşatmaz. Onlar da bu dünyada gama ve belaya sabredip vuslatı ahirete bırakır:

Çün munda rızâ verüp kazâya

Sabr eylediler gam ü belâya b.3031

Hikâyenin başında, Mecnun daha dünyaya gelir gelmez vücudun / varlığın bir gam tuzağı olduğu hürriyetin adem / yokluk olduğu ifade edilmiştir. Bu felsefede varlık değil yokluk esastır. “Varlık, madde” tuzak, sıkıntı, sıkışmışlık; “yokluk” ise özgürlük, huzurdur. Burada yokluğu hem maddi ölüm hem de manevi yokluk olarak düşünmek mümkündür. Manevi yokluk ise benlikten, masivadan kurtulmak ve yaşarken vahde-te ulaşmaktır. Bu beyit aslında şairin maddeye, hayata bakış açısını ifade eden, onun hayat felsefesini yansıtan bir beyittir:

Ya'nî ki vücûd dâm-ı gamdur

Âzâdelerün yeri ademdür b.510

Cefacı dünyaya gelir gelmez ağlamaya başlayan insan yani gam tuzağına düşen, madde ile sınırlandırılan her esir, her varlık bu bitmeyen gamlara sabretmelidir:

Her kim ki esir olur bu dâma

Sabr etse gerek gam-ı müdâma b.511

Varlık tuzağına düşenler için sayısız gamları çekmek bir ustalık işidir ki her insanın yapabileceği bir iş değildir:

Bildüm gamunı senün ki çoh dur

Gam çekmeğe bir harif yohdur b.513

Leyla ve Mecnun'un hikâyesi gamın çokluğu, sevincin ise azlığı ile Fuzûlî'nin inancına uygun bir hikâyedir. Şair eserini ölüm gerçeği doğrultusunda, Leyla ve Mecnun'un ölümüyle tamamlamıştır:

Dünyâ nedür ü taallukâtı

Endîşe-i mevtdür hayâtı b.76

Dünyâya ümîd dutmak olmaz

Hergiz ölümü unutmak olmaz b.2157

Getdükde cihân-ı bî-vefâdan

Kurtuldılar ol gam ü belâdan b.3032

Şair, başı hırs sonu hasret olan bu mihnet dolu dünyaya heves etmemenin daha iyi olacağını düşünmektedir:

Edvâr-ı zamân dâ'ire-i hayret imiş

Esbâb-ı cihân mehâlik-i mihnet imiş

Dünyâya heves etmemek etmekden yeğ

Çü evveli hırs u âhiri hasret imiş (Fuzûlî, 2000: 321)

Şairin dünyaya bakışının karamsar, hüznü temelli veya olumsuz olduğu "Bu âlem kim gönül kaydın çekersen mihnet ü gamdur / Fenâ ser-menzilin seyr eyle kim bir hoşça âlemdür" b. 2906 beytinde de açıkça görülmektedir. Sadece "gam" kelimesi üzerinden düşünüldüğünde, kelime sıklığı ve eserin teması, şairin hayat felsefesi arasında bir ilişki olduğu görülmüştür.

Şairin dünyaya bakışı, ölümün kaçınılmazlığını idrak edişi onu dünyada mutlu olunabileceği fikrinden uzaklaştırmıştır. Şair kendi yaşadığı mutsuzlukları, duygu ve düşüncelerini hikâyenin asıl karakterleri Leyla ve Mecnun'un şahsında dile getirmiştir. Stevick'in "Sanatçının şahsiyeti, hikâyenin içinde karakterlerin ve olayların

arasında canlı bir deniz suyu gibi akar durur..." (Stevick, 1988: 105) cümlesinde ifade ettiği gibi şairin tasavvufi düşünceleri, gama olan yakınlığı tüm esere yayılmıştır.

Fuzûlî, sadece Leyla ve Mecnun'da değil diğer eserlerinde de gam kavramına odaklanmıştır. Çünkü onun hayat felsefesi gam odaklıdır. Bundan dolayı o hüznü şarkıların en iyi yorumlayıcısıdır. Şairin gam kavramını kullanım sıklığı, pek çok eserinde bu kavrama yer vermesi "Üslup insanın ta kendisidir." (Ekrem, 2016: 125) cümlesiyle Fuzûlî'nin ne kadar özdeşleştiğini, göstermektedir.

1.3. Fuzûlî'nin Benlik Anlayışı ve Gam

Fuzûlî'nin eserlerine yansıyan hüznü duygusu onun kimliğinin de bir parçasıdır. Onun şiirlerinde kendini yalnız, arkadaşsız, dertli, hüznü bir insan olarak nitelediği görülmektedir. Bu da şairin psikolojisinin eserlerine yansıdığını göstermektedir:

Yâ Rab mededî ki derd-mendem	
Aşûfte vü zâr ü müst-mendem	b.9
Gam merhalesinde kalmışam ferd	
Ne yâr u ne hem-nişîn ne hem-derd	b.280
Sarf eyle riâyetümde eltâf	
Tenhâlîğümü gör eyle insâf	b.335
Sâkî dut elüm ki haste-hâlem	
Gam reh-güzerinde pây-mâlem	b.399
Sensen men-i mübtelâya gam-hâr	
Senden özge dahi kimüm var	b.400
Sâkî getir ol mey-i mugânı	
Kim unudalum gam-ı cihânı	b.724
Rahm eyle ki kasd-ı cân eder gam	
Bağrum sitem ile kan eder gam	b.725
Rahm et ki garîb ü hâk-sârem	
Bî-mûnis ü yâr u gam-güsârem	b.306

“Benem ki kâfile-sâlâr-i kâr-bân-ı gamem
Müsâfir-i reh-i sahrâ-yı mihnet ü elemem

Sirişk taht-ı revândır bana vü âh alem
Cefâ vü cevr mülâzım belâ vü derd haşem (Fuzûlî, 2000: 288)

Bu büyük yalnızlığını diğer eserlerinde de dile getirir:
Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli zebûn (Fuzûlî, 2000: 243)

Hücûm-ı mihnet-i devrân melûli
Giriftâr-ı gam-ı âlem Fuzûlî (Fuzûlî, Hadîkatü’s-süedâ: 518)

Şairin yalnızlığı o dereceye ulaşmıştır ki çevresinde bela girdabından başka ne dö-
nen ne acıyan ne de saba rüzgârından başka kapısını açan bir kimse vardır:

“Yetti bî-kesliğim ol gâyete kim çevremde
Kimse yok çizgine gird-âb-i belâdan gayrı

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-i sabâdan gayrı” (Fuzûlî, 2000: 264)

Fuzûlî; divanında yer alan bir terci-bendde de yalnızlığını, bahtsızlığını, gözyaş-
larından yerin ıslandığını, belinin büküldüğünü, bela ve mihnetlerin çokluğundan
yoruluşunu Leyla ve Mecnun’da anlattığı gibi aynı makamda anlatmıştır. İki farklı
eser olmasına karşın Fuzûlî’nin gam minvalinde anlattığı benliği, kullandığı kelime-
ler, kelimelerin arka arkaya dizilişi “endûh u gam u mihnet”, “âh u nâlem” bağlama
gruplarında olduğu gibi aynıdır. Bu da şairin farklı eserlerde istikrarlı bir şekilde kendi
iç dünyasının gamlarını anlattığını ve kendine has bir üsluba sahip olduğunu göster-
mektedir (Fuzûlî, 2005: 281).

Fuzûlî, kendini gerek gam gerek aşk noktasında kurgusal bir kişilik olan Mec-
nun’un varisi görür. Kimi zaman da kendini ondan ve diğer âşıklardan daha üstün gö-
rür. Aşkın gamını taşımak ona göre bir onurdur. Şairin gam seviciliği onun Mecnun’la
boy ölçüşmesinden de anlaşılmalıdır.

Bana cem olur handa kim var bir gam
Benim mülk-i aşk içre Mecnûn’a vâris (Fuzûlî, 2000: 153)

Yazanda Vâmık u Ferhâd ü Mecnûn vasfın ehl-i derd
Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar (Fuzûlî, 2000: 164)

Fuzûlî, gamlanmasının sebeplerinden biri olarak feleği görür. Kendisi gibi vakar sahibi birini, ömrü boyunca gamla ağlattığı ve perişan ettiği için felekten şikâyet eder. Ona göre felek kâmil insanları hep gam elinden ağlatır ve perişan eder:

Dâim gam elinde zâr edüpsen
Âşüfte-i rûzgâr edüpsen b.3050

Çün ehl-i vekâr ü neng ü ârem
Cevrûnle hemîşe hâr ü zârem b.3053

"El-kıssa vücûdum oldı berbâd
Bir lahza felekten olmadum şâd "b.2607

"Hergiz revîşünden olmadum şâd
Dâm-ı gam ü mihnetünden âzâd" b. 3041

Fuzûlî, yaşadığı coğrafya ve zaman dilimine bağlı olarak genellikle bir insanın yaşamında göremeyeceği zorlu siyasî süreçlere tanık olur. Hayatı boyunca üç ayrı devlet, üç ayrı padişah Irak'ta iktidara gelir. Fuzûlî'nin yaşadığı Ortadoğu, günümüzde olduğu gibi 16. yy'da da istikrarsız bir bölgedir. A. Karahan'ın deyişiyle Bağdat, Kânûnî'nin 1534'te çıktığı Irak seferiyle Osmanlı hâkimiyetine (1534-1920) girene kadar bir lastik top misali -Sünnî Akkoyunlular (1340-1510), Şîi Safevîler (1508-1534)- şeklinde elden ele dolaşır (Karahan, 2001: 81). Elbette bu sıkıntılı süreçler şairin felekten şikâyet etmesi için önemli gerekçeler hazırlamıştır. Şair, istikrara kavuşamayan Irak topraklarında kendine hami bulmakta oldukça zorlanmış, maddî sıkıntılar yaşamış, arzuladığı takdiri bulamamış ve ulaşmak istediği makamlara bir türlü ulaşamamıştır. Şairin dünyayı gam merkezli algılamasında, "gam, dert, belâ, ızdırab vb." kelimeleri çok kullanmasında, hayat felsefesinin yanında; aşağıdaki beyitlerde kullandığı "felekten bir lahza, hergiz (asla) şad olmadım" ifadelerinden anlaşıldığı üzere yaşadığı bölge ve zamanın etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Leyla ve Mecnun şairin gam ve aşk felsefesini anlatmasına uygun uzun soluklu ve tahkiyeli bir eserdir. Onun anlatımıyla bu eserin içi figan, nale ve ah dolu; başı gam, sonu fena yani yokluk olan, bir bela ve musibet meclisidir. Ne şarabında neşeden bir renk ne nağmesinde ferahtan ahenk, ses vardır. Hayali idrake eziyet verir, düşüncesi bile hüznüldür. Fuzûlî, Leyla ve Mecnun'u "gam nüshası, bela ve musibet meclisi, dert cevherleri ile dolu bir hazine" olarak değerlendirmiştir. Buna paralel olarak da Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda yapılan kelime sayımı neticesinde en çok kullanılan ismin "gam" olduğu ve aynı bağlamda kullanılan eş ve yakın anlamlı "derd, belâ, keder, gussa, ızdırıp, melâl, elem, enduh, ıstırap" kelimelerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Leyla ve Mecnun'da "gam" kelimesinin ilk sırada kullanılışı şairin üslubu, psikolojisi, felsefesi, eserin teması ve kelime sıklığı arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

Her şair aşka, hüzne dair bir şeyler söyler, söylemiştir. Ancak Fuzûlî dertlerin şairidir. Gama ve aşka dair ne varsa söylemek istemiştir. Söyleyişleri de çok samimi ve etkilidir. Gam, hüznün, keder, acı ve aşk kavramları insan psikolojisinde önemli olup, bu kavramların taşıdığı duygular insanı olgunlaşmasına vesile olmaktadır. Gam kelimesini Fuzûlî'nin bu denli yoğun kullanımını onun düşünce ve duygu dünyasının hüznün odaklı olduğunun yansımasıdır.

Fuzûlî "gam, dert, bela" kelimesini hüznün, sıkıntı, keder anlamının yanında aşk sarhoşluğunun zirve yaptığı yerlerde aşk anlamında da kullanmıştır. Şair "gamım, derdim, bu bela, bu gam, bu dert..." derken pek çok yerde âşığı sıkıntıya düşüren aşkı kast etmiştir. Gam ve aşk çoğu beyitlerde aynı anlamda kullanılmaktadır. Pek çok beyitte "gam, dert, bela, keder" gibi kelimeleri her iki anlamda düşünmek gerektiği görülmektedir.

Kaynakça

Ekrem, R. M. (2016). *Ta'lim-i Edebiyat* (Birinci b.), (Haz: F. Öztürk). Dün Bugün Yarın Yayınları.

Fuzûlî (1940). *Sıhhat ve Maraz*, (Çev: A. Gölpınarlı), İstanbul: Milli Mecmua Yayınevi.

Fuzûlî (2000). *Fuzûlî Divanı*, (Haz: K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel, & C. Müjgan). Akçağ Yayınları.

Fuzûlî (2005). *Fuzûlî Divânı*, (Haz: A. Gölpınarlı). İnkılap Kitapevi Yayınları.

Fuzûlî (2016). *Beng u Bâde*, (Haz: M. Kaymaz). Ötüken.

Fuzûlî (tarih yok). *Hadîkatü's-süedâ*, (Haz: M. Gürtuna). Huzur Yayınevi.

Geylanî, A. (1985). *Abdülkadir Geylanî'nin Sohbetleri*, (Çev: Y. Arıkan). Uyanış Yayınevi.

Kanar, M. (1998). *Farsça Sözlük*. Birim Yayıncılık.

Kanar, M. (2022). *Nizâmî-i Gencevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizami-i-gencevi>, Erişim tarihi: 05.02.2022.

Kubbealtı Akademisi (2022). <http://lugatim.com/>: <http://lugatim.com/>, Erişim Tarihi: 10.09.2021.

Nurdoğan, M.N. (2010). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnun*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Özkara, R. D. (2021). *Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda Dil ve Üslup*, Doktora Tezi, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Stevick, P. (1988). *Roman Teorisi*, (Haz: S. Kantarcıoğlu). Gazi Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu (2022). <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi:18.09.2021

Uludağ, S. (2022). *Belâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bela>, Erişim tarihi: 15.08.2021.

Extended Abstract

Although the roots of the story of Leyla and Mecnun are based on Arabic literature, it has become a mesnevi in the hands of the 12th century poet Nizami in Persian literature. Nizami; is a very talented person who has been an example and a source of inspiration for many poets and writers such as Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Fuzûlî with his works and style. Inspired by his works and commemorating him as a master, Fuzûlî also reinterpreted Nizâmî's Persian Leyla ve Mecnun mesnevi and brought an immortal work to Turkish. This sad story, which tells about two lovers who cannot meet each other, has been evaluated in terms of the density of word frequencies.

The first ten names most frequently used in Fuzûlî's Leyla and Mecnun were determined as "gam", Mecnûn, Leylî / Leylâ, can, derd(trouble), aşk(love), dil(heart), yoh, yâr, hal". How much, why and how the poet used these words helped us to know his style, philosophy and personality.

Concentrating on the word "gam", which is the most used by the poet, the frequency of the words and the relationship between the poet's style and philosophy will be emphasized.

In Leyla and Mecnun, it is seen that Fuzûlî uses the word "gam" intensively with words derived from this root, as well as words with synonyms and close meanings.

The word gam, which is an Arabic word, is the most frequently used name in this mesnevi with 204 times, and the number of uses of the word with various suffixes such as "gam-güsâr, gam-efzây, gam-nâk, gam-hâne, gam-hâr, gamlu, gam-harlıĝ" it reaches 225. In addition, other words that express sadness, which have conceptual and semantic affinity, derd (Peh. sadness, illness, pain; torment, trouble, anxiety, distress, problem), 140 times, bela(trouble) 91 times, gussa (Ar. gam, sadness)) word 9 times, keder(grief) (Ar. turbidity; worry, anxiety, sadness) 1 times, melâl (Ar. sadness, grief, distress, sadness, pallor) 14 times, ızdırap(sorrow) (Ar. pain, suffering; pain) 12 once, elem 12 once, the word endûh (Peh. sadness, grief) is used 7 times in the work. It is seen that the work has a pessimistic emotional flow within the framework of sadness, with the use of words that express sadness, distress and close meaning 511 times in total.

The heroes of the story, Leyla and Mecnun, get enthusiastic because they are in love and fall into trouble. So that in some places in the work, the word "gam (grief), trouble, evil" is used in the meaning of the word "love".

The poet's pessimistic or negative view of the world is clearly seen in the 2906th couplet (beyit) "Bu âlem kim gönül kaydın çekersen mihnet ü gamdur / Fenâ ser-men-zilin seyr eyle kim bir hoşça âlemdür" It seems possible to better understand the philosophy, personality and style of the poem by examining how much, for what purpose and how he used the word "gam"(grief) by scanning poets of Fuzûlî with the method of word frequency.

Fuzûlî uses various similes to describe this feeling. According to him, grief is an emotion that draws people in like a whirlpool or the sea. It is like a chain, limiting and continuous and as sharp as a sword.

The lover feels the pain in his heart and hides it as best he can. However, after a point, he becomes unable to hide his sadness and love. With the tears shed by the lover, his yellowing face, and his weakened body, the grief becomes concrete and the pain becomes concrete. The lover's heart begins to sing poems about love. The lover wants his gamut to increase, not decrease. Gam is an integral part of worldly life and the feeling of love. Gam matures and cooks the love traveler by trying various ways.

The word gam is used in the sense of love as well as in the sense of distress. While the lover wants his trouble to increase, he also wants his love to increase. While he seeks grief or trouble, he also seeks love.

This sense of sadness, which is reflected in Fuzûlî's works, is also a part of his identity. It is seen in his poems that he describes himself as a lonely, friendless, troubled and sad person. This shows that the psychology of the poet is reflected in his works.

Fuzûlî thinks that the world should not be respected as a writer fed by the religion of Islam. Because for him the world is a trap of sorrow; full of sorrow and distress.

This study aims to show the relationship between the poet's philosophy, personality, psychology and style by examining the word "gam" (sadness) that the poet frequently uses and the word "gam", which is the most repeated word. It is underlined how much, how and why the words in this context are used in Leyla and Mecnun with the desire to express the feeling of sadness of the famous divan poet Fuzûlî.